

O MAJI, JOBU I PČELAMA

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Pregledni rad

Primljeno: 25. 7. 2023.

Prihvaćeno: 20. 9. 2023.

DOI: 10.15176/vol60no203

UDK 27-243.6

39:638(497.4)

821.163.6.09

Uz obilježavanje 100. obljetnice rođenja Maje Bošković-Stulli 2022. godine s radošću sam dijelila svoja sjećanja na Maju koja su povezana s dvjema temama koje su obilježile moj znanstveni životni prostor, a to je biblijska starozavjetna *Knjiga o Jobu* i kulturno-animalističke teme. Rad pokazuje na koji je način priča o sv. Jobu, tj. njezina apokrifna varijanta utkana u donekle zaboravljenu europsku pučku tradiciju, i to posebice kao Jobovo zaštitništvo glazbenika. Raščlamba ovoga istraživanja usmjerava na slovensku pučku tradiciju sv. Joba čiji se odjek glazbenoga zaštitništva danas vidi na sačuvanim *panjskim končnicama*, specifičnoj slovenskoj pučkoj likovnoj baštini koja ističe i Jobovo zaštitništvo pčela i pčelara, što je malo poznato u cjelokupnoj europskoj pučkoj tradiciji sv. Joba. U radu se daje pregled dosad poznatih prikaza sv. Joba na drvenim pločicama na košnicama koje se čuvaju u slovenskim muzejima. Razvrstane su u sedam skupina s obzirom na grupacije likova koje sadrže (Job, žena, glazbenici). Njima se pridodaje i jedna nova koja je u ovom radu prvi put otkrivena javnosti, a koju mi je povjerila Maja Bošković-Stulli sa željom da je jednom prigodom opišem. U interpretaciji pločice ponajprije sam se usredotočila na njezinu filološko-folklorističku vizuru, s neminovnim osvrtom na njezin ikonografski aspekt u kontekstu povezanosti Jobova zaštitništva s glazbom i glazbenicima, a posebice s pčelama, kao specifičnom slovenskom kulturno-animalističkom poveznicom sv. Joba, glazbe i pčelarstva.

Ključne riječi: Maja Bošković-Stulli, pčela, Job, košnica, glazbenici

Malena je pčela među stvorovima krilatim,
ali ona daje slast najslađu. (Sir 11,3)

KNJIGA – POVEZNICA NAŠE SURADNJE

Maju Bošković-Stulli i mene povezala je knjiga iz 1987. godine austrijskoga kulturnog povjesničara, filologa i etnologa, a i Majina dragoga prijatelja, Leopolda Kretzenbachera (1912. – 2007.), pod nazivom *Hiobs-Erinnerungen zwischen Donau und Adria: Kulträume, Patronate, Sondermotive der Volksüberlieferungen um Job und sein biblisches und*

apokryphes Schicksal in den Südost-Alpenländern.¹ Središnje mjesto Kretzenbacherovih znanstvenih zanimanja bili su običaji, predaje i pučka religioznost na srednjem i južnom europskom prostoru. Te iste 1987. godine Kretzenbacher šalje svoju knjigu Maji Bošković-Stulli, koja je želi prikazati u *Narodnoj umjetnosti* te traži osobu koja bi bila bolje upućena u problematiku kulta sv. Joba, kojemu Kretzenbacher u knjizi posvećuje posebnu pozornost. U to sam vrijeme kao asistentica bila zaposlena u istom Institutu za filologiju i folkloristiku² kao i Maja, samo u Staroslavenskom zavodu gdje sam intenzivno radila na doktorskoj disertaciji čija je tema bila starozavjetna *Knjiga o Jobu* i njezini prijevodi u starijoj hrvatskoj, točnije glagoljskoj književnosti. Jasno je, dakle, da me Maja zamolila za prikaz knjige njezina prijatelja što sam s radošću prihvatila. Kretzenbacherova me je knjiga posebno nadahnula, otvorivši mi neke nove niše istraživanja biblijskih tema i postala temeljno izvorište za završno poglavlje moje doktorske disertacije, koja je, deset godina nakon Kretzenbacherove knjige, tiskana pod nazivom *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (1997). Iako posljednje poglavlje knjige pod naslovom “Antropološko-kulturološki fenomen Joba” samo zaključuje književnu (glagoljašku i pučku) problematiku te starozavjetne mudrosne knjige, kojoj je moj rad bio posvećen, fenomen sv. Joba me privukao do te mjere da sam nastavila prikupljati građu o toj temi koje u to vrijeme, potkraj 20. stoljeća i nije bilo u izobilju. Kad sam od 2000. godine svoj istraživački rad nastavila u Institutu za etnologiju i folkloristiku, Maja Bošković-Stulli me odmah pitala bavim li se još Jobom. Iako sam tu temu stavila malo postrance (osim što sam skupljala građu), jednoga me je dana prije ljeta 2002. godine pozvala k sebi kako bi mi nešto pokazala. Jako sam se iznenadila njezinu pozivu jer ga nisam mogla ni sa čim povezati. Došavši k njoj jednoga prijepodneva na stolu me već čekao neki predmet umotan u papir. Maja ga je sa žarom odmah razmotala i pokazala mi komad drvene ploče s obrisima crteža koje sam odmah prepoznala: Job s glazbenicima. Iako sam si zadala da ću tu pučku temu svakako više proučiti, jer mi se posebno usjekla u pamćenje iz Kretzenbacherove knjige, nikako za nju nisam našla dovoljno vremena, a ni prave motivacije. No sada, kad obilježavamo 100. godišnjicu Majina rođenja i desetu godišnjicu njezina odlaska, a ja obilježavam 20. godišnjicu našega razgovora o sv. Jobu, moja me istraživačka strast potakla da konačno podrobnije razmotrim drvenu ploču koju mi je Maja dala na čuvanje u vjeri da ću jednoga dana o njoj nešto napisati i tako je ovjekovječiti za sve naraštaje. Valja istaknuti i to da me Maja tijekom našega razgovora podsjetila na Jobovo svetište u Veneciji iz 15. stoljeća (Cotton 2007),

¹ Ovaj je rad financirala-sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost u okviru projekta *Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse* (IP-2019-04-5621).

² Institut za filologiju i folkloristiku nastao je 1977. godine zakonskom odlukom spajanja triju instituta koji su se formirali tijekom 50-ih godina 20. stoljeća (Institut za jezik JAZU, Staroslavenski institut, Institut za muzikološka istraživanja) i koji tada mijenjaju ime u Staroslavenski zavod “Svetozar Ritig”, Zavod za jezik i Zavod za istraživanje folklor. Ta je kompleksna znanstvena institucija djelovala do 1990. godine kad dolazi do organizacijskih promjena, tj. njihovih osamostaljenja. Prvi se osamostaljuje Zavod za istraživanje folklor a mijenja naziv u Institut za etnologiju i folkloristiku (1990.), dok ostala dva zavoda djeluju pod nazivom Hrvatski filološki institut do 1996. godine kad se i oni osamostaljuju i razvijaju svoja istraživanja pod nazivima Staroslavenski institut i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Vitez 1998: 7–12) (<http://ihj.hr stranica/o-institutu/5/>, <https://stin.hr/povijest/> (pristup 16. 5. 2023.)).

jednu od pet zavjetnih venecijanskih crkava (Avery 1966: 110–116) koje su sažidane nakon velike epidemije kuge koja je harala Europom sredinom 14. stoljeća. Premda sam tu crkvu posjetila mnogo ranije tijekom rada na doktorskoj radnji, ponovo sam je posjetila ujesen iste 2002. godine, posebno se tada upoznavši s njezinom važnošću za Veneciju, ali i za sv. Joba kao pučkoga sveca i njegovo čašćenje u Italiji.

TKO JE SV. JOB?

Kršćanski kultovi starozavjetnih svetaca poput Mojsija, Zaharija, Danijela, Jeremije, Samuela i drugih zauzimaju posebno mjesto u srednjovjekovnoj crkvi zapadnih europskih zemalja, posebice Francuske, Italije, Njemačke, Nizozemske, Belgije. Njihova svetost teološki nikad nije u cijelosti objašnjena, ali su oni prihvaćeni kao pučki sveti. Ti su se pučki fenomeni iskazivanja svetosti toliko snažno ukorijenili u tradiciju pojedinih naroda da ih je nemoguće zanemariti. Tako je i svetost Joba, starozavjetnoga pravednog patnika, duboko utkana u pučke pore proživljavanja ljudske patnje toliko isticane u srednjem vijeku, zbog koje je Job bio najbolji, a možda i jedini primjer njezina jedinstvenoga razumijevanja i uprizorenja. Jobova su odvažnost i patnja stoljećima fascinirale srednjovjekovnoga čovjeka (Vicchio 2006), zahvaljujući napose iznimno popularnom djelu u 35 poglavlja Grgura Velikoga (oko 540. – 604.), *Moralia in Job* (usp. Pope i Wasselynck 1965), u kojemu se među pravednicima Staroga zavjeta na posebno sugestivan način predstavlja upravo Job. On je alegorijska prefiguracija ne samo Krista već kršćanina i Crkve (*Prefatio* VI, 13–14).³ Starozavjetna mudrosna *Knjiga o Jobu*, premda je oličenje ljudske mudrosti u poimanju cjelovitosti života, izrazito je patničkoga karaktera uzveličana ne samo psihičkim slomom glavnoga lika već i njegovim izmijenjenim fizičkim izgledom uzrokovanim teškom kožnom bolešću, što izaziva još snažniju empatiju i emotivna proživljavanja u čitatelja. Zbog bolnih čireva koji prekrivaju Jobovo tijelo vrlo mu se rano pripisivalo zaštitništvo nad raznim vrstama apscesa, odnosno furunkula i karbunkula što je posebice zabilježeno na nizozemskom i belgijskom prostoru gdje su se kao *ex voto* koristili hrđavi čavli.⁴ Zabilježeno je također da se i metla koristila kao *ex voto* kad se tražila pomoć sv. Joba za teška očna oboljenja. No zbog nedostatka etnografskih zapisa, pučkih predaja i legendi, koje se inače javljaju dugo vremena nakon nekoga čudesnog događaja, teško je ustanoviti vrijeme nastajanja toga Jobova zaštitništva. Štura se svjedočanstva pojavljuju tek s kraja 19. stoljeća, i to s nekih prostora Švicarske, Austrije i Bavarske (Kriss-Rettenbeck 1972: 285–287). Više je pak zapisa iz 17. stoljeća o sv. Jobu s alpskoga bavarsko-austrijskog prostora kojemu se pripisivalo zaštitništvo od upale usta, odnosno od raznih oblika stomatitisa. Liječio se uz

³ Tijekom ovoga rada koristila sam i mrežno izdanje Grgurovih *Moralia: The Books of the Morals of St. Gregory the Pope, or an Exposition on the Book of blessed Job*. Volume I – The First Part. “The Preface” (<http://www.lectionarycentral.com/GregoryMoralia/Preface.html> (pristup 30. 7. 2022.)).

⁴ Pretpostavlja se da su se hrđavi čavli koristili zato što su otpale kraste izgledale poput čavlića, a ožiljci su bili poput rupica od tih “čavlića” (usp. Zaradija Kiš 1997: 210 prema Kretzenbacher 1987: 17–18).

bajanja i slamu koja se izvlačila iz blagoslovljena gnojiva (Kretzenbacher 1987: 18). No općenito je poznato da se tijekom srednjega vijeka najviše zazivalo Jobovo zaštitništvo od raznih zaraznih bolesti, kojih nije nedostajalo na europskom prostoru. U početku su to bile lepra ili guba, kuga (poznata kao "crna smrt"), šuga ili svrab, a u kasnom srednjem vijeku svetom se Jobu počelo pripisivati i zaštitništvo od siflisa, i to ponajviše u Italiji i Francuskoj (usp. podatak iz 1498. i 1499. u Mélicocq 1865: 29), zatim u Belgiji, Nizozemskoj i Engleskoj. Ta je bolest navedene zemlje poharala između 1495. i 1525. godine, otkrivši više od milijun žrtava te se od tada u puku siflis naziva i "le mal Monseigneur Saint-Job" ("bolest gospodara sv. Joba") (Balentine 2015). Tijekom tih tridesetak godina brojne su bolnice diljem zapadne Europe nosile ime sv. Joba, među kojima su najpoznatije bile u Utrechtu i Veneciji (Fournol 1999: 95). Siflis se smatrao Božjom kaznom za bludne grijehe pa možda i zbog toga Job i nije bio nikada službeno kanoniziran. Možda se zato i sam kult sv. Joba kao zaštitnika "sramotne bolesti" zadržao u narodu mnogo kraće i pao u zaborav za razliku od npr. kulta sv. Rozalije (zaštitnice od kuge) ili sv. Roka (zaštitnika od teških zaraznih bolesti kao što su kuga, kolera, a u novije je vrijeme i zaštitnika od AIDS-a) ili pak sv. Lazara (zaštitnika od lepree), koji se pojavljuju u 14. stoljeću i traju i danas.

Razumljivo je, dakle, da su mnogi umjetnički prikazi sv. Joba gotovo pa redovito povezani s njegovim bolesnim stanjem i čirevima po cijelom izmoždenom tijelu. Osjećaj bola, patnje, odbačenosti, sažaljenja i gađenja potencira i hrpa stajnjaka na kojemu sjedi bolesni Job. Nije tako samo vizualni izgled bolesna čovjeka taj koji izaziva odbojnost već je tu i olfaktivna predodžba, tj. vonj stajnjaka koji Joba okružuje (Denis 1952: 261/Pl. II; 262/Pl. III, 1; 265/Pl. IV) i koji se gotovo njuhom doživljava preko mnogih umjetničkih uprizorenja, koja nastaju poglavito tijekom 15. i 16. stoljeća. Na taj način Jobovu patnju doživljavamo vidom i njuhom. Na te se osjete tijekom srednjega vijeka dodaje i sluh te se sada auditivni doživljaj Jobove patnje temelji na sasvim suprotnim konotacijama koje nadmašuju patnju i bol. Univerzalnost zvuka, točnije glazbe, odnosno melodije jedini je melem Jobovim fizičkim i duševnim ranama kojima se pokušava potisnuti bol. Tako glazba postaje potporom u preživljavanju stanja opće patnje.⁵

Brojna umjetnička djela svjedoče autentičnost i popularnost sv. Joba kao zaštitnika glazbenika diljem zapadnih europskih zemalja i to od 15. pa sve do 18. stoljeća. Ta djela koja se danas čuvaju po muzejima u Kölnu, Berlinu, Hanoveru, Londonu, Beču, Lyonu, Parizu, Chantillyju, Oxfordu, Richmondu, Bruxellesu, Louvainu, Anversu, Brugesu i mnogim drugim na nedvosmislen način svjedoče o Jobovu zaštitništvu glazbenika tijekom četiriju stoljeća koje je na specifičan način obilježavalo kršćansku duhovnost dijela zapadne Europe. Jobovo zaštitništvo glazbenika koje je nastalo na temelju priče o susretu Joba s tri glazbenika postaje toliko popularno da brzo prodire u društvene pore glazbenih bratovštinskih zajednica po svoj prilici već od sredine 14., a posebice tijekom 15. stoljeća. U to vrijeme nastaju mnoga

⁵ Da je tomu tako svjedoče analize mnogih prikaza te scene u kojoj Job redovito daje novac glazbenicima kao zahvalnost što su mu prišli s radošću, za razliku od njegovih prijatelja Elifaza iz Temana, Bildada iz Šuaha i Sofara iz Naama, koji su zanimali spazivši stanje svoga prijatelja. Glazbenici pak dolaze kao Jobovi štovatelji koji mu glazbom žele olakšati patnju (usp. Denis 1952: 260–263).

udruženja menestrela, odnosno uličnih svirača diljem zapadne Europe (Fournol 1999: 95), čiji je zaštitnik sv. Job (Denis 1952: 254), dakle mnogo prije negoli je sv. Cecilija postala zaštitnicom glazbe, točnije sakralne glazbe, glazbenika, lirskih pjevača i himnografa.

U istraživanju izvorišta glazbenoga Jobova zaštitništva među prvima se istaknuo belgijski povjesničar umjetnosti i muzikolog Valentin Denis (1916. – 1980.)⁶ (Vanhulst 1989: 243) minucioznim radom pod naslovom “Saint Job, patron des musiciens”.⁷ Na temelju sačuvanih djela Denis smatra da su kult sv. Joba i njegovo glazbeno zaštitništvo potekli iz flamanskoga Brabanta, točnije iz Wezemaala, o čemu svjedoče najstarije sačuvane hodočasničke medaljice iz druge polovice 15. stoljeća o kojima je jedini podrobno pisao belgijski filolog, bibliotekar i numizmatičar Marcel Hoc (1890. – 1972.)⁸ (Hoc 1937: 39–48; usp. Denis 1952: 259). U povijesno-umjetničkom kontekstu Denis razmatra najznačajnija djela koja prikazuju Joba s glazbenicima, a koja nerijetko sadrže i prikaz Jobove žene koja osuđuje svoga muža bilo svojim postupkom (zalijeva ga vodom) ili svojom gizdavom odjećom i oholim držanjem.⁹ U Francuskoj je pak iz 16. stoljeća sačuvan niz minijatura u tiskanim knjigama s prikazima sv. Joba s glazbenicima gdje je tradicija menestrela i Joba bila znana tijekom 15. stoljeća. To potvrđuje prikaz iz 1450. godine Jeana Fouqueta (oko 1420. – 1481.), a posebice scenski prikazi iz Jobovih misterija (Denis 1952: 272–276; usp. Meiller 1971)¹⁰ u kojima su Jobovi prijatelji glazbenici (apokrifna tradicija) suprotstavljeni trima Jobovim prijateljima filozofima (biblijska tradicija) čiji glasoviti diskursi čine srž biblijske *Knjige o Jobu*.

Scena Joba s glazbenicima uzeta je iz apokrifne knjige *Testamentum Iobi*¹¹ (Brock 1967) za koju se smatra da je nastala u 1. stoljeću, a sačuvana je tek u nekoliko prijepisa na grčkom jeziku (Brock 1967: VII). U kontekstu znanih rukopisa *Testamentum Iobi* valja istaknuti

⁶ Nekoliko relativno recentnijih priloga na temu sv. Joba i glazbe koji se pojavljuju u novije vrijeme i zasigurno proširuju obzore dosadašnjih spoznaja, nažalost, nisam uspjela konzultirati za ovaj rad. Smatram važnim na njih skrenuti pozornost budućim istraživačima ne samo povijesti glazbe već i kulta sv. Joba. Agnieszka Kuczyńska, “Święty Hiob patron muzyki”. U *Sprawozdania–Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk: Wydział nauk o sztuce* (1988), 116–121. Samuel L. Terrien, “Job and the Musicians”. U Samuel L. Terrien, *The Iconography of Job Through the Centuries: Artists as Biblical Interpreters* (1996), The Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 107–126. Reinhold Hammerstein, “Hiob: Patron der Musiker”. U Reinhold Hammerstein, *Schriften. II: Musik und Bild* (2000), Tutzing: Hans Schneider, 195–202. Michael Heymel, “Hiob als Schutzpatron der Musik: Die seelsorgerliche Bedeutung der Musik”. U *Pastoraltheologie* 89 (2000), 206–218.

⁷ Posebnu zahvalnost iskazujem kolegi Pieteru Plasu iz Genta, koji mi je poslao kopiju toga rada, znajući za moj veliki interes za starozavjetnu *Knjigu o Jobu*.

⁸ O radu Marcela Hoca podrobno je pisao belgijski filolog, arheolog Paul Naster (Naster 1970: 5–21).

⁹ Među takva djela ubraja se sačuvani dio triptiha Albrechta Dürera iz oko 1500. godine koji se čuva u Kölnu u Wallraf-Richartz muzeju i smatra se najstarijim prikazom Jobova glazbenoga zaštitništva u Njemačkoj (Denis 1952: 266) (<https://www.statenvertaling.net/kunst/grootbeeld/808.html> (pristup 29. 7. 2022.)).

¹⁰ U Francuskoj su religiozne scenske predstave ili misteriji bili iznimno popularni gotovo cijelo jedno stoljeće, od sredine 15. stoljeća pa do 1550. godine kada nestaju pod utjecajem novih društvenih strujanja humanizma i reformacije (Bordier 1997: 1049).

¹¹ Apokrifnu priču o Jobu objavio je prvi i jedini put engleski filolog Sebastian Paul Brock (1938.), vodeći stručnjak u istraživanju sirijskoga klasičnog jezika i književnosti, odnosno sirijske kršćanske kulture. S posebnim zadovoljstvom želim istaknuti trenutak kad sam imala priliku upoznati velikoga znalca, koji mi je tom zgodom podario svoj osobni primjerak *Testamentum Iobi*, a koji se danas tek rijetko može naći u specijaliziranim knjižnicama.

slavenski prijevod apokrifne priče poznate u tri prijepisa (Brock 1967: VII) od kojih se jedan¹² nalazio u Beogradu u Narodnoj biblioteci (rukopis br. 149, fol. 51b–71b) i koji je perifrastične naravi, tj. prepričan je s nepoznata grčkog predloška (Brock 1967: XIV). Beogradski je rukopis 1878. godine objavio srpski povjesničar, filolog i književni povjesničar Stojan Novaković u *Starinama JAZU* br. 10, istaknuvši pritom Vatroslava Jagića (Novaković 1878: 158), koji je već nekoliko godina ranije u *Starinama JAZU* br. 3 iz 1871. godine u raščlambi tekstoava beogradskoga rukopisa br. 149 prvi spomenuo ovaj zanimljiv ćirilski apokrifni tekst pod nazivom *Skazanie i pověstŭ ô iövnê iže naricaše se prêžde iövanŭ b(o)gatii* (Jagić 1871: 211).¹³ Ne ulazeći u detaljnu raščlambu slavenskih varijanti Brock na kraju uvodne rasprave objavljenoga teksta *Testamentum Iobi* zaključuje na temelju numeričkih vrijednosti da je ćirilski tekst morao imati za predložak nepoznatu varijantu pisanu glagoljskim pismenima i neminovno stariju od sačuvane ćirilske varijante na što je, kako sam već napomenula, upozorio i Jagić, no ne navodeći da je riječ o nekom glagoljskom predlošku.

GLAZBENE ASOCIJACIJE U KNJIZI O JOBU

Pojava glazbe u apokrifnoj priči odraz je glazbenih implikacija iz kanonske *Knjige o Jobu*.¹⁴ U tekstu se zamjećuju u 21. poglavlju na dva mjesta u kojima Job ističe milinu melodija i zvuka glazbala, na temelju čega se razumijeva potonje Jobovo zaštitništvo glazbenika (usp. Denis 1952: 255–257). U tim su stihovima glazba i pjesma simboli dobra, sređena života i uspjeha:

Oni pjevaju uz harfe i bubnjeve
i vesele se uz zvučove svirale.
Dane svoje završavaju u sreći.¹⁵
U Podzemlje oni silaze spokojno. (Job 21,12–13)

¹² Drugi se rukopis čuva u Moskvi, a treći se, prema Brocku, nalazio u biblioteci Pavla Jozefa Šafařika u Košicima (Brock 1967: VII).

¹³ Ni Vatroslav Jagić ni Stojan Novaković vremenski točnije ne datiraju rukopis br. 149. Iz Jagićeva komentara jednoga drugog rukopisa u istom radu u *Starinama JAZU* br. 3 koji smješta na sam kraj 15. stoljeća, za rukopis br. 149 samo kaže da je "dosta mlađi" (Jagić 1871: 211), što navodi na razmišljanje o tome da bi se mogao smjestiti najranije u 16. stoljeće. Također napominje da bi za ta oba ćiriliska rukopisa "u neko starije doba objema jedan izvor bio" (ibid.: 210). U *Katalogu Narodne biblioteke u Beogradu IV. Rukopisi i stare štampane knjige* (fototipsko izdanje je objavljeno 1982. godine), koji je 1903. godine sastavio srpski filolog i političar Ljubomir Stojanović (1860. – 1930.), stoji da je riječ o ćirilskom *Zborniku* iz 17. stoljeća pisanom na papiru koji se sastoji od dvjesto devedest jednog lista (Stojanović 1903: 348–349). Rukopis je nekoć bio dio zbirke koja je u cijelosti stradala tijekom bombardiranja Beograda 1941. godine. Sačuvan je jedino njegov arheografski opis u spomenutom katalogu. Zahvaljujem cijenjenoj kolegici dr. sc. Lidiji Delić iz Instituta za književnost i umetnost u Beogradu i dr. sc. Vladanu Trijiću, načelniku Odeljenja za arheografiju iz Narodne biblioteke Srbije, koji su mi pomogli u provjeravanju podataka o rukopisu br. 149.

¹⁴ Na temu Joba i glazbe u odnosu na biblijske konotacije, a posebice u povijesno-umjetničkom kontekstu valja istaknuti deveto poglavlje "Job and the Musicians" (107–126) u maestralnoj knjizi o Jobovoj ikonografiji kroz stoljeća Samuela Terriena *The Iconography of Job Through the Centuries* iz 1996. godine.

¹⁵ *Tenent tympanum, et citharam, et gaudent ad sonitum organi* (Vulgata, str. 470).

Premda se ovi reci odnose na Jobov monolog u kojemu pravedni patnik retoričkim pitanjem razlaže pojavnost zlikovaca (21,7–11) i njihovu društvenu premoć, asocijacija na zvukove glazbala (harfe, bubnjeva i svirale) donosi smiraj, naglašavajući životnu harmoniju u univerzalnosti glazbe, koja ne poznaje ni ljudsko zlo ni dobro, već je namijenjena svima. Kontrastnim slikama dobra i zla nepoznati nam pjesnik tek ovlaš skicira idiličnu sliku patrijarhalnoga života oplemenjena glazbom kao bitnoga segmenta obiteljskoga sklada. No isto tako, uzevši u obzir cjelovitu Jobovu završnu riječ, saznaje se da je glazba istinski Božji dar (Denis 1952: 257) koji je i sam Job baštiniio, a na što aludira drugi glazbeni odlomak desetak poglavlja dalje. Taj glazbeni trenutak u *Knjizi o Jobu* čitamo u Jobovoj jadikovci u kojoj Job razlaže stanje koje ga je zadesilo, ističući vlastite boli koje se na samom kraju poglavlja odražavaju u patnikovu glazbenom izričaju.

Tužaljka mi ugodila harfu,
Svirala mi glas narikača ima.¹⁶ (Job 30,31)

Istraživanja mnogih egzegeta u ovom iznimno žalosnom stihu otkrivaju ne samo Jobovu ljubav prema glazbi već i njegovu glazbenu naobrazbu, i to ne samo u razumijevanju glazbe nego i u vještini sviranja i to kitare i svirale, glazbala kojima se prate ljubavne i radosne pjesme (Finesinger 1926: 26–36, 52–53; Sach 1940: 106; Sellers 1941: 36, 40; usp. Terrien 1963: 206). Job, dakle, u poetičnom smislu priznaje da je i on sam svirao i radovao se uz glazbu u vremenima dok je uživao Božju milost, za razliku od aktualnoga trenutka puna boli i patnje koje je uzrokovao Sotona, iskušavajući Joba i to do krajnjih granica izdržljivosti. Smatra se da su kitara i svirala bila najdraža Jobova glazbala na kojima je i sam umio svirati. U tom smislu čini nam se korisnim ukratko evocirati ta dva glazbala uz koja se u Jobu spominje i tamburin, a koja su ujedno i najpopularnija glazbala Staroga svijeta (od desetak koja se općenito spominju u Bibliji). U njihovu istraživanju, točnije u istraživanju tekstova u kojima se pojavljuju, a temeljeći se najčešće na Vulgatinu latinskom, odnosno Septuagintinu grčkom prijevodu, valja imati na umu raznolikost prijevoda i leksičkih prilagodbi s obzirom na kulturološke odrednice.¹⁷

Tamburin (*toph*, *tof* ili *tuph*) se smatra jednim od najstarijih tradicijskih pučkih glazbala pratnje, a u biblijskom kontekstu spominje se već u prvim starozavjetnim knjigama (npr. Izl 15,20). Uz njegovu ritmičku funkciju izražajna je i boja zvuka koja se u hvalospjevima Svevišnjem najbolje slaže s bojama zvuka svirale i kitare (Krautter 2021). Tamburin je i jedno od najjednostavnijih glazbala čiji se ritmički ton koristio tijekom vjerskih obreda i

¹⁶ *Versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem fletium* (Vulgata, str. 476).

¹⁷ Valja također primijetiti da je u Bibliji zabilježen vrlo mali broj termina za glazbala koji bi bili popraćeni i njihovim opisima. Zbog toga su i pretpostavke o ovim glazbalima na izvjestan način nedefinirane te se njihovi nazivi najčešće prevode suvremenim ekvivalentima. Upravo zbog mnogih nedoumica glede biblijskih glazbala i literatura je o njima povelika i raznolika. U ovom bih kontekstu istaknula novije vrlo zanimljivo istraživanje Daniela Hubera iz 2016. godine o povijesti nazivlja za udaraljke na engleskom prostoru, *Histoire de la dénomination des instruments de percussion en Angleterre: notes linguistiques et iconographiques*.

proslava koje se spominju već u prvoj biblijskoj *Knjizi Postanka*¹⁸ pa sve do Isusova vremena i njegovih učenika. U svim odlomcima Staroga zavjeta u kojima se spominje tamburin govori se o veselim životnim trenucima koji okupljaju šire mase ljudi, među kojima djevojke redovito plešu uz ritam i zvuk tamburina (npr. Iz 15,20; Jr 31,4), ali i o intimnijim obiteljskim svetkovinama (Post 31,27).

Svirala, odnosno *ugab* je prastaro pastirsko glazbalo koje se kao i ostala biblijska glazbala razvijalo tijekom stoljeća (Krautter 2021a). Smatra se da se izrađivalo od trske ili rogoza i sastojalo se najčešće od dvije svirale. Ugab svojim senzualnim zvukom potiče osjećaj lagode i aludira na ljubavnu pjesmu.¹⁹

Kinnor, žičano glazbalo drevnoga Izraela najčešće se spominje u Bibliji²⁰ pa se uz sviralu smatra najstarijim glazbalom hebrejske i antičke kulture (Krautter 2021b). Susreće se već u najstarijoj *Knjizi Postanka* (Post 4,21).²¹ U mnogim prijevodima Staroga zavjeta koji teže ka što boljoj razumljivosti tekstova, a posebice drevnoga leksika, to se glazbalo najčešće prevodi kao harfa, kitara, lira (Billon 2020), pa i citra, dok je u povijesti glazbala poznato i pod nazivima Davidova harfa, biblijska lira, odnosno grčka *cithara*.²²

JOB, GLAZBA I MED

Kratki enigmatični i gotovo auditivni odlomci u starozavjetnoj *Knjizi o Jobu* i glazbena scena u apokrifnoj priči zamišljenim zvukovima glazbala donose novu dimenziju promišljanja o Jobu, njegovu okruženju te glazbenim vještinama i znanjima koji su donosili bezgraničnu životnu radost, a time i obiteljsku slogu. Upravo je ta sloga posebno istaknuta u ovoj biblijskoj priči, i to u prologu i epilogu. Ta je životna radost osjetilno povezana sa slatkim okusom, koji najsenzitivnije asocira okus meda koji je, uz od davnina znane terapijske značajke, simbol životne dobrote te s mlijekom postaje i simbolom idealne Obećane zemlje u kojoj “teče med i mlijeko” (npr. Iz 3,8; Ps 81,17). Nije zato neobično što se med vrlo često spominje u Bibliji, i to ne samo kao dobra i zdrava hrana koja se konzumirala već u

¹⁸ Tamburin se izrađivao od obrađene životinjske kože, koja bi se nategnula na okrugli drveni ili metalni okvir. Jednom se rukom drži, a drugom se udara po zategnutoj koži (Krautter 2021). Spominje se 10 puta u Staromu zavjetu: Post 31,27; Izl 15,20; 1 Sam 10,5; Job 21,12; Ps 68,26; 81,2; 149,3; 150,4; Iz 5,12; Jdt 16,1.

¹⁹ Svirala se u Staromu zavjetu spominje na 14 mjesta: Post 4, 21; Ps 5,1; 150,5; 1Sam 10,5; Iz 5,12; 30,29; Dn 3,5; 3,7; 3,10; 3,15; 1Kr 1,40; Job 21,12; 30,31; Jr 48,36.

²⁰ Za spomenuta biblijska mjesta u ovom sam radu najčešće koristila mrežnu stranicu biblijske koncordancije (<https://bible.knowing-jesus.com/Fran%C3%A7ais/topics/FI%C3%BBtes> (pristup 2. 8. 2023.)).

²¹ Iako nema arheoloških nalaza ovoga glazbala, Biblija nam poručuje da je njegova izrada bila vrlo skupocjena te da se izrađivalo od sandalovine. Prema nekim istraživanjima to je moglo biti i drvo čempresa, koje se češće koristilo za izradu instrumenata (Krautter 2021b). Najslavniji svirač *kinnora*, koji se u Starom zavjetu spominje čak 42 puta, jest David, koji svojom svirkom smiruje kralja Šaula (1Sam 10,5; 16,23).

²² U srednjovjekovnim prijevodima Biblije to je najčešće samo harfa (Krautter 2021b), kao što je zapisano i u suvremenim hrvatskim izdanjima Biblije.

najstarijim civilizacijama²³ nego je evokacija uzvišenoga i plemenitoga, nježnosti, sreće i ljubavi (Pj 4,11). Zbog toga je i moralno značenje meda u Svetom pismu višestruko:²⁴ kao med su riječi Božje, kao med je životna mudrost, a i ljubav je slatka poput meda. Medna slatkoća pretpostavlja zadovoljstvo koje čovjek osjeća u sebi i oko sebe te prema svemu što je dobro jer je i on sam dobrotiv, plemenit, velikodušan i čovjekoljubiv, kakvim je upravo bio Job. On nije posrnuo pod postavljenom mu zamkom niti je životnom slatkoćom hranio oholost ili sebičnost, o čemu govore stihovi iz knjige *Mudrih izreka* (Izr 24,13–14; 25,16). Mudrost kao Božji dar²⁵ kao i Božja riječ najčešće su uspoređivani s medom te su zato i najvažniji biblijski stihovi koji interpretiraju Božju riječ oni u kojima se spominje med (npr. Ps 19,10; 81,13, 16; 119,103; Ez 3,3; Jr 15,15–16; 20,9; Iz 7,15; 1Sam 14,29; Iz 16,31). S obzirom na to da se Job suprotstavlja Božjoj riječi, slatkoću njegove duhovne iskrenosti nije moglo narušiti nikakvo suprotno uvjeravanje te Job opstaje u svojoj patnji koja se pretvara u slatkoću njegova postojanja.²⁶

Pčele se kao stvarateljice meda izravno ne spominju u Bibliji često,²⁷ ali su, kao i u srednjem vijeku, alegorija čednosti i nevinosti (Cair-Héliion 2004: 67). Njihova je simbolika utkana u Božju riječ pa tako i u Bibliju u cijelosti, gdje se med doživljava kao vječni životni eliksir, što najbolje ilustrira priča u *Knjizi o Sucima* (Suci 14,8–10) o lavu i Samsonu (hebr. *shimshôn*, "malo sunce") koji napaja svoju snagu medom, Božjim nektarom, i to iz lava kao najmoćnije Božje kreacije.²⁸ Ovu lijepu biblijsku alegorijsku sliku jednostavno je interpretirao u uvodu propovijedi pastor Louis Pernot riječima: "Od onoga koji jede izišlo je ono što se jede i iz snage je izišla slatkoća."²⁹

²³ Smatra se da su u sumerskim i babilonskim tekstovima sačuvani najstariji zapisi o medu, a najstariji prikaz sakupljanja meda iz kasnoga paleolitika, star, dakle, oko 10 000 godina, otkriven je početkom 20. stoljeća u Španjolskoj u špilji Cuevas de la Araña na prostoru Valencije (Blažević 2013; Roffet-Salque et al. 2015: 226–230).

²⁴ Usp. prilog "La signification morale du 'miel' dans les Saintes Ecritures" (<https://www.bible-notes.org/article-51-la-signification-morale-du-miel.html> (pristup 10. 10. 2023.)).

²⁵ Med su neobično cijenili u starom Egiptu gdje su ga smatrali tekućim zlatom te je i njegova konzumacija bila ograničena. Smatran je božanskom suzom, odnosno "suzom boga Ra" te je bio jedan od najvrjednijih prinosa faraonima (Lafont 2017: 97–121). Koristio se ne samo za balzamiranje već i kao lijek za rane i razne probavne i druge tegobe, i to ne samo kod ljudi već i kod životinja (Marganne 2016: 205–216).

²⁶ U kontekstu ovoga promišljanja ističemo malo znanu predaju o sv. Jobu i dudovu svilcu čije se izvorište prema nekim francuskim folkloristima smješta u Francusku, gdje dudov svilac dolazi već u 6. stoljeću, i to iz Indije. Prema toj zatomljenoj predaji, Bog povraća Jobu sva njegova dobra, uvidjevši Jobovu bezgrješnost te ga izliječi. Crve pak iz njegovih prištava premjesti na besplodno stablo, koje je izraslo na gomili stajnjaka gdje je sjedio ispačeni Job te ih pretvori u slatke dudove plodove. Ova je predaja opstala jedino u južnim alpskim krajevima, točnije u Furlaniji i Lombardiji gdje je sv. Job zaštitnik dudova svilca (Rolland 1881: 321; Battaglia 1962: 908) te u južnom Tirolu (Ipavec 2008: 96).

²⁷ Spominju se sedam puta: Suci 14,8; Pnz 1,44; 7,20; Js 24,12; Ps 118,12; Iz 7,18. Valja primijetiti da se u hrvatskim prijevodima pčela prevodi i sa stršljenom što bi valjalo podrobnije istražiti i s kulturnoanimalističkoga aspekta.

²⁸ Posebnu interpretaciju ove biblijske priče vidi u članku Zvonimira Tucaka "Čekajući roj: pčela – leteći liječnik i spasitelj prirode" (Tucak 2012: 1097–1098).

²⁹ "De celui qui mange est sorti ce qui se mange, et du fort est sorti le doux." Uvodna sentenca iz propovijedi *Quoi de plus doux que le miel?* (Što je slađe od meda?) francuskoga teologa i pastora Louisa Pernota u pariškom protestantskom hramu Étoile 31. kolovoza 2008. godine (<https://etoile.pro/quoi-de-plus-doux-que-le-miel> (pristup 24. 8. 2022.)).

Posebno je zanimljiva predaja iz Bretanje (departman Morbihan) o pčelama i Isusu prema kojoj su pčele nastale iz Kristovih suza koje je prolio po Križu. Ni jedna suza nije pala na zemlju, već su sve uzletjele kako bi ljudima prenijele Kristovu nježnost, blagost i životnu slast (Sébillot 1982).³⁰ Valja spomenuti da je pčela u srednjovjekovnom teološkom promišljanju doživljavana kao kukac koji se razmnožava na djevičanski način te se u tom smislu kretala i moralizatorska simbolika pčela koja je svojom čistoćom i čednošću atribuirana Djevici Mariji. U kontekstu marijanske duhovnosti to je posebice istaknuto u propovijedima sv. Antuna Padovanskoga (1195. – 1231.), iznimnoga štovatelja Djevice Marije (Cantimpré 1997; Berlioz, Collombe i Polo de Beaulieu 2001: 73–94).

JOB NA PČELINJIM KOŠNICAMA

U traženju poveznica između Joba, meda i glazbenika jedinstven se primjer te simbioze pronalazi u slovenskoj pučkoj likovnoj i književnoj³¹ baštini. U specifičnom segmentu štovanje sv. Joba koje je od konca 18. stoljeća istaknuto u Kranjskoj, na prostoru Gorenjske i u Koruškoj (Moser 1988: 283–301), a potkraj 19. stoljeća i u zapadnoj Štajerskoj, sveti je Job zaštitnik pčelara (Makarovič i Rogelj Škafar 2000: 143). No tijekom istoga stoljeća to je zaštitništvo starozavjetnome Jobu preuzeo jedan od najistaknutijih crkvenih otaca ranoga srednjeg vijeka, milanski biskup sv. Ambrozije, čije je najranije djetinjstvo prema predajama izravno povezano s pčelama.³² Uz to je važno istaknuti da je sv. Ambrozije svoje moralizatorske rasprave radi bolje razumljivosti gotovo redovito zoomorfizirao,³³ a

³⁰ Zanimljivo je primijetiti da je zabilježeno i mnoštvo predaja i legendi diljem svijeta koje, sasvim suprotno od rečenoga, govore o pčelinjoj oholosti, ponosu i nepopustljivosti (usp. Sébillot 1982).

³¹ Tema Joba patnika s glazbenicima u bogatoj je slovenskoj pučkoj nabožnoj književnosti zabilježena pod nekoliko naslova. Stihovi pod nazivom *Stari Job* poznati su čak u više inačica (Möderndorfer 1946: 282; Kumer, Matičetov i Vodušek 1981: 16–21; usp. Zaradija Kiš 1997: 219). Stihovi *Godci svetega Joba* (usp. Zaradija Kiš 1997: 220–221) iz 1853. godine verzija su pučke predaje koju je 1924. godine prvi put objavio Franc Kotnik (1882. – 1955.), slovenski folklorist i književni povjesničar u radu “Crkvice sv. Joba ob Pazrijskem jezeru” (br. 49). Proznu koruško-kranjsku verziju *Godci* zapisao je Vinko Möderndorfer (1894. – 1958.), slovenski pisac i etnograf (Möderndorfer 1946: 282; usp. Zaradija Kiš 1997: 221).

³² Predaja bilježi da je velik roj pčela iznenada sletio na lice tek rođena dječaka koji je spavao u kolijevci. Roj je ubrzo i odletio visoko u nebo, no na licu dječaka je ostavio trag meda. Uplašeni tim prizorom dječakov je otac prije nego mu je i nadjenulo ime Ambrozije (grč. ἀμβρόσιος = besmrtni, božji, božanski) uzviknuo: “Ako taj dječak preživi, bit će velik čovjek!” (de Voragine 1998: 216). Valja istaknuti da scena s rojem pčela na licu djeteta potiče još iz antičkoga doba kad je roj pčela doletio na Platonova usta dok je još bio dijete, što je bio predznak slasnosti njegove buduće elokvencije. U antici je inače bila vrlo izražena tema pčele, kojoj se pripisuje poezija i umjetnost izražavanja općenito te je kao takva iskorištena i u životopisu sv. Ambrozija (*Vita Ambrosii*, 3, P. L. XIV, 28; usp. Voisenet 1994: 94). Blagdan sv. Ambrozija (oko 340. – 397.) slavi se 7. prosinca, a u Hrvatskoj ga časte najviše pčelari u Istri (Pazin, Labin), dok je posebno poznato tradicionalno hodočašće pčelara u Hlebinama gdje se čuje i pčelarska himna *Zahvala pčeli* (<https://www.lipa-pazin.hr/pcelarstvo/povijest-pcelarenja-u-istri>; <https://www.pip.hr/clanak.php?tip=clanak&id=409> (pristup 21. 5. 2023.)).

³³ Tako npr. u *Hexaemeru* (VI, 4, 21; P. L. XIV, 249–250) Ambrozije raspravlja o Božjoj mudrosti, apostrofirajući čuda Prirode koja poučavaju čovjeka koji bi, s obzirom na uočeno ponašanje i osjećajnost nekih životinja, trebao upravo njih oponašati te tako spoznati Božje djelo. Kako bi objasnio politički model idealnoga grada, Ambrozije se fokusira na organizaciju života pčela u košnici. Iako u takvim tumačenjima nije usamljen,

među odabranim uzornim životinjama posebno mjesto pripada pčelama (Voisenet 1994: 116–117). Pčela je atribut i drugih svetaca. Istaknimo prvoga cistercita, sv. Bernard iz Clairvauxa (1090. – 1153.), koji je također zaštitnik pčela, pčelara i svjećara, a zbog svojih je izrazito lijepih propovijedi koje zrače blagošću prozvan i “naučiteljem medenih usana” ili “doctor Mellifluus”.³⁴

No usprkos relativno kratkom Jobovu pčelarskome zaštitništvu nastali su zanimljivi ostvaraji pučke likovne umjetnosti koji i danas predstavljaju jedinstvenu slovensku folklornu baštinu. To je oslikavanje drvenih pročelja košnica³⁵ koje svojim koloritom asociraju na cvjetno šarenilo te pomažu pčelama u orijentaciji.³⁶ Osim raznih motiva (Rogelj Škafar 2019) poput prizora iz Staroga i Novoga zavjeta, basni, povijesnih i društvenih zbivanja i sl., šaljivi i satirični prizori su najčešći i posebno zanimljivi (usp. Globočnik 2005; Giesemann 2007: 145–154). Međutim, i oni rjeđi privlače pozornost i nerijetko otvaraju pitanje izvora i razloga određenoga motiva. Među takvima je i motiv sv. Joba s glazbenicima koji danas bez posebnoga znanja nije nimalo jasan. No čini se da je onodobnim slovenskim pčelarima priča o Jobu, glazbenicima i Jobovoj ženi bila itekako poznata, posebice ako se prisjetimo predaje koja govori o povratu Jobove izgubljene imovine. Naime, nakon mnogih rasprava s prijateljima i Jobovih monologa u kojima optuženi Job žestoko i argumentirano brani svoj nazor (o čemu priča biblijska *Knjiga o Jobu*), Bog vraća Jobu svu oduzetu imovinu i uvećava njegovo bogatstvo tako što crve iz njegovih prišteva pretvara u zlatnike, što je razvidno i u spomenutim predajama i stihovima. Njih pak želi uzeti pohlepna i gizdava Jobova žena,³⁷ no oni se u tom trenutku pretvaraju u pčele. Tom pretvorbom simbolično se nagovještava bogatstvo svakomu tko se bavi pčelarstvom i proizvodnjom “božjega nektara” koji prema Aristotelu “pada s neba” (usp. Visković 1996: 220). Prema nekim objašnjenjima tu su scenu s Jobom prigrlili slikari košnica, gotovo redovito anonimni, kojima je ova predaja u potpunosti odgovarala svrsi njihova posla (usp. Moser: 283–298). Cjelokupni prikaz scene zadovoljava sve zakonitosti prikaza motiva na košnicama općenito, što je posebno

Ambrozije je jedini koji je u prirodi uočio dva načina državne organizacije koje uspoređuje sa životinjama: monarhiju s pčelama, republiku sa ždralovima (usp. Voisenet 1994: 117).

³⁴ O medu i pčelama u spisima svetih Otaca posebice valja istaknuti sv. Ivana Krizostoma, crkvenoga naučitelja i najvećega crkvenog govornika koji je dobio epitet “zlatousti” ne samo po snazi svojih govora već i njihovoj “slatkoći” što aludira na pčele i med (Bady 2013).

³⁵ S obzirom na pčelarsku tradiciju i njezinu važnost u Sloveniji, ne iznenađuje što je upravo Slovenija predložila rezoluciju o proglašenju svjetskoga dana pčela, što je usvojila cijela Europska unija i druge zemlje svijeta. Tako su Ujedinjeni narodi krajem 2017. godine proglasili 20. svibnja Svjetskim danom pčela, i to ne samo zato što u svibnju buja razvoj pčela već i zato što se upravo 20. svibnja 1734. godine u Breznici (Gorenjska) rodio glasoviti slovenski pčelar Anton Janša (1734. – 1773.), jedan od najvećih stručnjaka pčelarstva uopće i začetnik modernoga pčelarstva, čemu je uvelike pridonijela njegova *Rasprava o rođenju pčele* iz 1771. godine (Pirjevec 2013; Modrić 2022).

³⁶ Istraživanja su pokazala da pčele dobro vide sljedeći spektar boja: žuto, modro, modro-zeleno i ultraljubičasto te da se mogu dresirati na boju (Tucak et al.: 2013: 9).

³⁷ Žena se često pojavljuje na oslikanim košnicama, no redovito je prikazana u negativnom svjetlu, kao što je to i u Bibliji, što u kompozicijskom smislu stvara ravnotežu rasporeda elemenata motiva gdje su muškarci uvijek prikazani pozitivno jer su pčelari isključivo muškarci, kao što je pčelarstvo u to doba u Sloveniji bilo muško zanimanje (Giesemann 2007: 145–153).

razložio Gerhard Gieseemann (2007). Posebnost prikaz Joba s glazbenicima sastoji se u tome što sjedinjuje biblijsku i apokrifnu priču u omjeru 2:1:

- mjesto motiva: Job na stajnjaku (biblijski segment),
- pozitivni likovi: muzikanti (apokrifni segment),
- negativan lik: Jobova žena (biblijski segment).³⁸

Cijela je scena u ravnoteži između dobra (Jobova pravednost podržana glazbenicima) i zla (pohlepna žena koja se odriče muža) pa su tako raspoređeni i likovni elementi bez obzira na njihove kombinacije.³⁹ Osluškujući promatranjem ovaj prikaz stječe se dojam da je s jedne strane milina glazbe u sinergiji s pčelinjim zujanjem što jasno apostrofiraju i šarene košnice u pozadini glazbenika. S druge pak strane kao da čujemo disharmoničnu uzrujanu viku Jobove žene, koja prekora i proklinje svoga muža ispred zajedničkoga doma koji je Job napustio.⁴⁰

Glazba je vizualizirana dvama tradicijskim slovenskim glazbalima⁴¹ (Šulentić Begić i Begić 2017: 126), koja se sporadično pojavljuju na sačuvanim prikazima. Prvo je i najčešće glazbalo *gosli* (violina), a drugo je *piščal* iza kojega se, prema Zmagi Kumer, krije klarinet (*klenet, klanet, klenet, krnet, piskovt*) (Kumer 1972: 54).⁴² U apokrifnom kontekstu, a u usporedbi s biblijskim tradicijskim kordofonim glazbalima violina⁴³ bi mogla biti suvremenija zamjena za kinor (Braun 2002: 16–19), odnosno kitaru, dok bi suvremenijem klarinetu (i oboi) prethodilo aerofono glazbalo, tradicijski šalmaj (Koban Dobnik 2009: 48), čije bi izvorište valjalo tražiti u biblijskom ugabu (Braun 2002: 31–32), pa čak i rog, odnosno šofar (Braun 2002: 26–31; Muharem 2016; Krautter 2021c).

³⁸ Prizor Joba i njegove žene koja osuđuje muža i nagovara ga da se odrekne Boga na što je on prekora, poznat je i u slovenskim pasionskim procesijama. O tomu su sačuvani etnografski zapisi iz 20. stoljeća (usp. Kuret 1989: 174–175).

³⁹ Na krajnjoj lijevoj i desnoj strani su uvijek nastambe, lijevo pčelinja, a desno ljudska. Prema pčelinjoj je nastambi uvijek glazbenik koji svira violinu čiji zvuk najbolje podsjeća na zujanje pčela. Na lijevoj je pak strani glazbenik koji svira puhačko glazbalo, koje kao da se nadmeće sa ženinom vikom koja je ispred ljudske nastambe. U sredini je uvijek Job na stajnjaku.

⁴⁰ O odnosu Joba i njegove žene Sitis, čije se ime spominje jedino u apokrifnoj priči *Testamentum lobi* (usp. Lévêque 1970: 122), i kompleksnosti bračnih odnosa, doznajemo više pojedinosti iz proširenoga drugog poglavlja biblijske *Knjige o Jobu* koje je sačuvano jedino u grčkom Septuagintinu prijevodu koje nije poznato u latinskoj Vulgati prema kojoj su nastajali suvremeni prijevodi *Knjige o Jobu* (Zaradija Kiš 1997a: 47–49).

⁴¹ O slovenskim pučkim glazbalima ističem dvojezični slovensko-engleski rad Mojce Koban Dobnik *Zvonki s panjev/Sounds from the Beehive* (2009).

⁴² Od srca zahvaljujem dragoj kolegici Marjetki Golež Kaučič, znanstvenoj savjetnici iz Glasbenonarodopisnoga inštituta u Ljubljani, na stručnoj pomoći.

⁴³ Violina je općenito bila u uporabi u Sloveniji u 18. stoljeću, a u 19. postaje vodeće glazbalo. Češći naziv je bio *gosli* (praslavenskoga izvorišta) dok se naziv violina rjeđe upotrebljavao. No postojao je i cijeli niz nazivlja diljem slovenskoga prostora (Koban Dobnik 2009: 35).

Prema dostupnim mi podacima (muzejskim,⁴⁴ mrežnim stranicama i literaturi⁴⁵) o prikazima Joba zabilježila sam dvadeset i dvije⁴⁶ drvene pločice s košnica koje prikazuju sv. Joba. Većina prikaza ima zapisanu godinu nastanka (osim četiri na kojima godina nije vidljiva) na temelju čega je razvidno da su sačuvani primjeri nastajali u rasponu od gotovo stotinu godina (najstariji znani prikaz je iz 1822. godine, a najmlađi iz 1910. godine). Prikazi se međusobno razlikuju po načinu grupacije likova i njihovu broju. Razvrstala sam ih u 7 različitih skupina s obzirom na pojavnost likova.⁴⁷

1. Job, žena i tri prijatelja (jedan prikaz nepoznate datacije)
2. Job, žena, tri prijatelja i vrag (jedan prikaz iz 1857.)
3. Job, jedan glazbenik (svira žveglu) i žena (prikazi iz 1859., 1867., 1868. i jedan prikaz nepoznate datacije)
4. Job, jedan glazbenik (svira violinu) i žena (prikazi iz 1855., 1868., jedan prikaz nepoznate datacije + Majina ploča iz 1809.)
5. Job s dva glazbenika (oba sviraju violinu) (jedan prikaz iz 1822.)
6. Job s dva glazbenika (sviraju violinu i žveglu) i žena (prikazi iz 1855., 1884., 1880. i jedan prikaz nepoznate datacije)
7. Job sam sa ženom (prikazi iz 1841., 1843., 1849., 1866., 1879., 1891., 1906., 1910.)

Četvrtoj skupini Jobovih motiva koja sadrži tri do sada poznata primjera, koji se nalaze u Muzeju pčelarstva u Radovljici i u Regionalnom muzeju u Celju, sada dodajemo i Majinu *panjsku končnicu*. Prema Mojci Koban Dobnik (2009: 12) najstarija općenito dosad poznata *panjska končnica* je iz 1818. godine. Majina je pčelinja pločica znatno starija, čime se pomiče dosadašnja gornja starosna granica slovenskih *panjskih končnica* općenito, a ne samo onih s prikazima sv. Joba s glazbenicima. Iako su joj boje izbledjele ipak se jasno nazire košnica, glazbenik, Job na stajnjaku, a nešto slabije Jobova žena i kuća u pozadini.

⁴⁴ Najveći broj sačuvanih drvenih pločica s prikazom sv. Joba čuva se u Slovenskom etnografskom muzeju u Ljubljani, u Regionalnom muzeju u Celju te u Muzeju pčelarstva u Radovljici (<http://mro.si/wordpress/zbirke/zbirke-in-gradivo/poslikane-panjske-koncnice-1-del>; <https://www.etno-muzej.si/sl/panjske-koncnice>; <http://mro.si/wordpress/zbirke/zbirke-in-gradivo/poslikane-panjske-koncnice-1-del> (pristup 23. 8. 2022.)).

⁴⁵ Tijekom rada na ovoj temi nisam uspjela doprijeti do mnogih radova koji bi zasigurno poboljšali kvalitetu članka. Razlog tomu su i moja nedovoljna znanja u nekim segmentima ovoga multidisciplinarnoga priloga. Stoga se zahvaljujem recenzentima na uputama koje su mi uvelike pomogle u poboljšanju rada.

⁴⁶ Pretpostavljam da ovaj broj nije konačan, a isto je tako moguće da sam možda i previdjela neke prikaze te zbog toga najljubaznije molim sve one koji se zanimaju ili će se zanimati za ovu mikrotemu da me obavijeste o njihovim nalazima, na čemu se svima unaprijed od srca zahvaljujem.

⁴⁷ Sve su do danas poznate *panjske končnice* klasificirane u slovenskim muzejima i na njihovim mrežnim stranicama (usp. bilj. 44) sve one mogu i vidjeti. Bilo bi korisno kad bi se provela i klasifikacija unutar jedne teme, u ovom slučaju teme sv. Joba, s obzirom na različite pojedinosti pojedinih pločica, kako sam navela u svojem popisu, a koje otkrivaju različita poimanja te teme koja bi tek trebalo istražiti. Klasifikacija unutar jedne teme bila bi zasigurno korisna budućim istraživačima pučke tradicije sv. Joba, posebice u komparativnom europskom kontekstu.

Majina *panjska košnica*: Job, glazbenik i žena

ZAKLJUČNE MISLI

Posjedujući “Majinu *panjsku košnicu*” na izvjestan sam se način obvezala da ću se u nekom trenutku detaljnije zanimati za motiv sv. Joba na slovenskim košnicama. Taj je trenutak, čini se, stigao u pravo vrijeme. Ponajprije zato što su se u povodu obilježavanja visoke Majine obljetnice probudila moja sjećanja na Maju, na naš susret i nezaboravan razgovor o Jobu, ali i zato što je upravo sada u 21. stoljeću tema pčela među najaktualnijima u ekološkom promišljanju čovjekove budućnosti. U tom smislu smatram da sam se toj temi posvetila u pravo vrijeme, ističući pritom pritajeno kulturološko bogatstvo jednoga malog predmeta kao što je drvena pločica s pčelinje košnice. Promatran iz više istraživačkih očista, a u okviru vlastitih filoloških, folklorističkih i kulturnoanimalističkih istraživanja motiva sv. Joba, ovaj je jedinstveni predmet slovenske tradicijske kulture otvorio neke nove smjernice daljih istraživanja za koje vjerujem da će biti zainteresirani novi naraštaji istraživača.

U vremenu globalne zatrovanosti okoliša i klimatskih promjena kojima svakodnevno svjedočimo, stalno umiranje pčela (Marjanić 2020: 41–44) problem je od ključne važnosti za čovječanstvo. Aktivnim obilježavanjem Svjetskoga dana pčela, koji se od 2017. godine slavi 20. svibnja, nastoji se što više podići ne samo svijest o važnosti pčela za okoliš i čovjeka na globalnoj razini već se posebice upozorava na drastično smanjenje njihova ukupnoga broja, jer upravo o njihovu opstanku ovisi i opstanak čovjeka na Zemlji. Smanjenjem broja pčela ugrožava se cjelokupnost ekosustava jer su 90 % oprašivača cvjetova kukci, a među njima su pčele najbrojnije. Pčelinje oprašivanje biljaka uz začudne varijante pčelinjega plesa, za čije je istraživanje najzaslužniji austrijski nobelovac Karl von Frisch,⁴⁸ jedinstveni

⁴⁸ Karl von Frisch (1886. – 1982.) je 1973. godine zajedno s Konradom Lorenzom (1903. – 1989.) i Nikolaasom Tinbergenom (1907. – 1988.) dobitnik Nobelove nagrade za fiziologiju ili medicinu za pionirska

je sustav komunikacije kojim se pčele sporazumijevaju (Frisch 1965, 1984). Usvajanjem novih znanstvenih spoznaja o pčelama razvija se čovjekova senzibilnost prema tim neobičnim kukcima kao jedinim koji i za sebe i za ljude proizvode hranu, nezamjenjivu u zdravoj i naprednoj ljudskoj zajednici.⁴⁹ Bliskost čovjeka i pčele, dakle, uvelike ovisi o sveprisutnoj edukaciji o pčelama i boljem poznavanju njihove organizacije rada u zajednici kao izazovu da se iznova promišljaju i bolje razumijevaju odnosi među samim ljudima.⁵⁰

Nestanu li pčele sa planeta Zemlje, čovjeku kao vrsti ostaje još oko 4 godine života.

Albert Einstein

BIBLIJSKE KRATICE

Knjiga Postanka	Post
Knjiga Izlaska	Izl
Ponovljeni zakon	Pnz
Knjiga o Sucima	Suci
Prva knjiga o Samuelu	1 Sam
Prva knjiga o Kraljevima	1 Kr
Judita	Jdt
Psalmi	Ps
Knjiga o Jobu	Job
Mudre izreke	Izr
Pjesma nad pjesmama	Pj
Knjiga Sirahova	Sir
Izaija	Iz
Jeremija	Jr
Ezekiel	Ez
Danijel	Dn

“otkrića oblikovanja i očitovanja individualnih i socijalnih modela ponašanja” (usp. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=37158>) (pristup 18. 5. 2023.)). Istraživanju ponašanja pčela najviše je pridonio Karl von Frisch krajem 20-ih godina 20. stoljeća, žarko se zanimajući za njihovu jedinstvenu komunikaciju plesom, tj. nekolicinom uzora leta (Frisch 1923).

⁴⁹ U tom kontekstu posebno valja istaknuti tihi, ali izrazito dojmljiv poziv na promjenu odnosa čovječanstva prema okolišu koji prenosi prvi roman za odrasle jedne od najprominentnijih norveških spisateljica, Maje Lunde. To je roman *Povijest pčela* iz 2015. godine koji je u Hrvatskoj preveden 2018. godine. Ovaj je začudni roman ubrzo, 2017. godine, doživio i svoju kazališnu verziju koja je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu predstavljena 2022. godine u suradnji s Det Norske Teatret iz Osla (usp. <https://www.hnk.hr/hr/drama/predstave/pr%C4%8D-o-p%C4%8Delama/>) (pristup 20. 5. 2023.)).

⁵⁰ Na smjernicama takva promišljanja nastao je i dirljiv roman iz 2019. godine ciparske spisateljice Christy Lefteri *Pčelar iz Alepa* čiji se prijevod pojavljuje u Hrvatskoj 2021. godine.

LITERATURA I IZVORI

- Avery, Harol. 1966. "Plague Churches, Monuments and Memorials". *Proceedings of the Royal Society of Medicine* 59/2: 110–116. <https://doi.org/10.1177/003591576605900211>
- Bady, Guillaume. 2013. "Le miel des Écritures. Une image butinée les Pères". https://bibliindex.hypotheses.org/1374#_ftn4 (pristup 6. 10. 2023.).
- Balentine, Samuel E. 2015. *Have You Considered My Servant Job? Understanding the Biblical Archetype of Patience*. Columbia: University of South Carolina Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv6wgjmt>
- Battaglia, Salvatore. 1962. *Grande Dizionario della lingua italiana*, 2. Roma: UTET.
- Berlioz, Jacques, Pascal Collombe i Marie Anne Polo de Beaulieu. 2001. "La face cachée de Thomas de Cantimpré. Compléments à une traductions française récente du Bonum univesale de apubus". *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* 68/1: 73–94. <https://doi.org/10.3917/ahdlm.068.0073>
- Biblija. Stari i Novi zavjet*. 1980. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Blažević, Marinko. 2013. "Povijest pčelarstva". Dostupno na: <http://pcelari-bujstine.com/povijest-pcelarenja> (pristup 3. 10. 2023.).
- Bordier, Jean-Pierre. 1997. "Mystères". U *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, 2. André Vauchez, ur. Cambridge etc.: James Clarke etc., 1049.
- Bošković-Stulli, Maja. 2006. *Priče i pričanja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja. 2007. *Priče iz moje davnine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Braun, Joachim. 2002. *Music in Ancient Israel/Palestine. Archeological, Written and Comparative Sources*. Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Brock, Sebastian Paul. 1967. *Testamentum Iobi*. Leiden: E. J. Brill.
- Cair-Héliou, Olivier. 2004. *Les animaux de la Bible*. Chartres: Édition du Gerfaut.
- Cantimpré, Thomas de. 1997. *Les exemples du "Livre des abeilles". Une version médiévale: Présentation, traduction et commentaire par Henri Platelle*. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.MMA-EB.5.106116>
- Cotton, Jeff. 2007. "San Giobbe". U *The Churches of Venice*. Dostupno na: <http://www.churchesofvenice.com/cannaregio.htm#sangiob> (pristup 16. 5. 2023.).
- Denis, Valentin. 1952. "Saint Job, patron des musiciens". *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art* 21: 253–298.
- Finesinger, Sol Baruch. 1926. "Musical Instruments in the Old Testament". *Hebrew Union College Annual (HUCA)* 3: 21–76.
- Fournol, Carole. 1999. "L'histoire de Job dans les stalles de la collégiale de Champeaux". *The Profane Arts of the Middle Ages* 9/1-2: 89–98.
- Frisch, Karl von. 1923. "Über die 'Sprache' der Bienen. Eine tierpsychologische Untersuchung". *Zoologischer Jahrbücher. Abteilung für allgemeine Zoologie und Physiologie des Tiere* 40: 1–186.
- Frisch, Karl von. 1965. *Tanzsprache und Orientierung der Bienen*. Berlin: Springer Verlag.
- Frisch, Karl von. 1984. *Vie et mœurs des abeilles. (Aus dem Leben der Bienen)*. Paris: Albin Michel.
- Giesemann, Gerhard. 2007. "Panjske končnice. Slovenski fenomen pod drobnogledom". *Traditiones* 36/2: 143–157. <https://doi.org/10.3986/Traditio2007360207>
- Globočnik, Damir. 2005. "Satirični motivi na panjskih končnicah". *Etnolog* 15: 345–365.
- Hoc, Marcel. 1937. "Médailles de St Job vénéré à Wesemael". *Revue belge de numismatique et de sigillographie* 89: 39–48.

- Huber, Daniel. 2016. "Histoire de la dénomination des instruments de percussion en Angleterre. Notes linguistiques et iconographiques". *Miranda* [Online]. Dostupno na: <https://journals.openedition.org/miranda/9742> (pristup 3. 10. 2023.). <https://doi.org/10.4000/miranda.9742>
- Ipavec, Vesna Mia. 2008. *Murve in "kavaliriji". Svilogojstvo na Goriškem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jacques, de Voragine. 1998. *La Légende dorée*. Paris: Éditions du Seuil.
- Jagić, Vatroslav. 1871. "Ogledi stare hrvatske proze IV. Život Aleksandra Velikoga. Po tekstu rudničkom, poređenom s više drugih rukopisa". *Starine JAZU* 3: 203–331.
- Koban Dobnik, Mojca. 2009. *Zvonki s panjev / Sounds from the Beehive*. Ljubljana, Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Krautter, Philippe-Emmanuel. 2021. "Les instruments de musique de la Bible. Tambours et tambourins (4/7)". Dostupno na: <https://fr.aleteia.org/2021/04/07/les-instruments-de-musique-de-la-bible-tambours-et-tambourins/> (pristup 27. 7. 2022.).
- Krautter, Philippe-Emmanuel. 2021a. "Les instruments de musique de la Bible. La flute (6/7)". Dostupno na: <https://fr.aleteia.org/2021/04/09/les-instruments-de-musique-de-la-bible-la-flute-6-7/> (pristup 27. 7. 2022.).
- Krautter, Philippe-Emmanuel. 2021b. "Les instruments de musique de la Bible. La cithare (1/7)". Dostupno na: <https://fr.aleteia.org/2021/04/04/les-instruments-de-musique-de-la-bible-la-cithare/> (pristup 27. 7. 2022.).
- Krautter, Philippe-Emmanuel. 2021c. "Les instruments de musique de la Bible. Le shofar (2/7)". Dostupno na: <https://fr.aleteia.org/2021/04/05/les-instruments-de-musique-de-la-bible-le-shofar-2-7/> (pristup 4. 10. 2023.).
- Kretzenbacher, Leopold. 1987. *Hiobs-Erinnerungen zwischen Donau und Adria. Kulträume, Patronate, Sondermotive der Volksüberlieferungen um Job und sein biblisches und apokryphes Schicksal in den Südost-Alpenländern*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Kriss-Rettenbeck, Lenz. 1972. *Ex vota, Zeichen, Bild und Abbild im christlichen Motivbrauchtum*. Zürich, Freiburg: Atlantis.
- Kumer, Zmaga. 1972. *Slovenska ljudska glasbila in godci*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kumer, Zmaga, Milko Matičetov i Valens Vodušek. 1981. *Slovenske ljudske pesmi. Pripovedne pesmi, 2*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kuret, Niko. 1989. *Praznično leto Slovencev. Starosvetne šege in navade od pomladi do zime, 1*. Ljubljana: Družina.
- Lafont, Julie. 2017. "Consommation et proscription du miel en Égypte ancienne. Quand *bj.t* devient *bw.t*". *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* (BIFAO) 116: 97–121. <https://doi.org/10.4000/bifao.631>
- "La signification morale du 'miel' dans les Saintes Ecritures". Dostupno na: <https://www.biblenotes.org/article-51-la-signification-morale-du-miel.html> (pristup 10. 10. 2023.).
- Lefteri, Christy. 2021. *Pčelar iz Alepa*. Zagreb: Stilus knjiga.
- Lunde, Maja. 2018. *Povijest pčela*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Makarovič, Gorazd i Bojana Rogelj Škafer. 2000. *Poslikane panjske končnice*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Marganne, Marie-Hélène. 2016. "Les remèdes d'origine égyptienne utilisés dans la médecine vétérinaire antique". *Pallas. Revue d'études antique* 101: 205–216. <https://doi.org/10.4000/pallas.3903>
- Marjanič, Suzana. 2020. "GMO apokalipsa ili o tzv. tajanstvenom izumiranju pčela". *Doomsday, 2. Glad*. Marija Lojanica i Dragan Bošković, ur. Kragujevac: FILUM, 35–47.

- Meiller, Albert. 1971. *La Patience de Job, mystère anonyme du XVe siècle (ms. fr. 1774)*. Paris: Klincksieck.
- Mélicocq, Alexandre de la Fons de. 1865. "Documents inédits pour servir à l'histoire des usages et des mœurs". *Annuaire-Bulletin de la Société de l'histoire de France (1863–2015)* 1/1: 23–32.
- Möderndorfer, Vinko. 1946. *Koroške narodne pripovedke*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Modrić, Klara. 2022. "Svjetski je dan pčela. Znete li da je baš za ovaj datum 'glavni krivac' jedan Slovenac?". *Green.hr*, 20. svibnja. Dostupno na: <https://green.hr/svjetski-je-dan-pcela-znete-li-da-je-bas-za-ovaj-datum-glavni-krivac-jedan-slovenac/> (pristup 4. 10. 2023.).
- Moser, Oskar. 1988. "Der Dulder Job (Hiob) in den Überlieferungen Kärntens Zur neuesten Untersuchung volkstümlicher 'Hiobs-Erinnerungen' im Alpen-Adria-Raum durch Leopold Kretzenbacher". *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 42: 283–301.
- Muharem, Dragan. 2016. "Glazba u Bibliji". *Svetlo Vjere*, 2. veljače. Dostupno na: <https://svjetlo-vjere.com/4987-2/> (pristup 4. 10. 2023.).
- Naster, Paul. 1970. "Marcel Hoc, biographie". *Revue belge de numismatique et de sigillographi [Mélange Marcel Hoc]* 116: 5–21.
- Novaković, Stojan. 1878. "Apokrifna priča o Jovu". *Starine JAZU* 10: 157–170.
- Pirjevec, Avgust. 2013. "Janša, Anton (1734 – 1773)". *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostupno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi249259/> (pristup 4. 10. 2023.).
- Pope, Gregory i René Wasselync. 1965. *Sant Grégoire le Grand. Commentaire moral du livre de Job (Moralia)*. Nemur: Édition du Soleil levant.
- Roffet-Salque, Mélanie et al. 2015. "Widespread Exploitation of The Honeybee by Early Neolithic Farmers". *Nature* 527 (7577): 226–230. <https://doi.org/10.1038/nature15757>
- Rogelj Škafar, Bojana. 2019. "Panjske končnice". Dostupno na: <https://www.etno-muzej.si/sl/panjske-koncice> (posjet 4. 10. 2023.).
- Rolland, Eugène. 1881. *Faune populaire de la France*, 3. Paris: Maisoneuve.
- Sach, Curt. 2006. [1940.] *The History of Musical Instruments*. New York: Dover Publications.
- Sébillot, Paul. 1982. *Le folklore de France*. Paris: Editions Imago.
- Sellers, Ovid Rogers. 1941. "Musical Instruments of Israel". *The Biblical Archeologist* 4/3: 33–47. <https://doi.org/10.2307/3209320>
- Stojanović, Ljubomir. 1982. [1903.]. *Katalog Narodne biblioteke u Beogradu IV. Rukopisi i stare štampane knjige*. (fototipsko izdanje). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti etc.
- Sullivan, Bruce M. 2001. *The A to Z of Hinduism*. Lanham: Scarecrow Press.
- Šulentić Begić, Jasna i Amir Begić. 2017. "Tradicijska glazba srednjoeuropskih država i interkulturalni odgoj u osnovnoškolskoj nastavi glazbe". *Školski vjesnik. Časopis za pedagošku teoriju i praksu* 66/1: 123–133.
- Terrien, Samuel. 1963. *Job. Commentaire de l'Ancien Testament XIII*. Paris: Delachaux i Niestlé.
- Terrien, Samuel. 1996. *The Iconography of Job Through the Centuries. Artists as Biblical Interpreters*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Tucak, Zvonimir. 2012. "Čekajući roj. Pčela – leteći liječnik i spasitelj prirode". U *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, 1093–1103.
- Tucak, Zvonimir, Tatjana Tušek, Marin Periškić, Marica Lolić i Ivana Tucak. 2013. *Pčelarski leksikon*. Osijek: Hrvatska pčelarska akademija.
- Vanhulst, Henri. 1989. "La musicologie en Belgique depuis 1958". *Acta Musicologica* 3: 241–263. <https://doi.org/10.2307/932734>

- Vicchio, Stephen J. 2006. *Job in the Medieval World (Image of the Biblical Job. A History)*, 2. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*. Split: Književni krug.
- Vitez, Zorica. 1998. "Uz pedesetu obljetnicu Instituta za etnologiju i folkloristiku". *Narodna umjetnost* 35/2: 7–20.
- Voisenet, Jacques. 1994. *Bestiaire chrétien. L'imagerie animale des auteurs du Haut Moyen Âge (V^e–XIe s.)*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail. <https://doi.org/10.4000/books.pumi.4535>
- Vulgata*. 1914. *Biblija Sacra Vulgatae Editionis*. Ratisbonae et Romae: Sumptibus et typis Friderici Pustet.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1989. "Leopold Kretzenbacher, Hiobs-Erinnerungen zwischen Donau und Adri, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1987, 191 str.". *Narodna umjetnost* 26: 270–272.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997a. "Biblijska *Knjiga o Jobu* u brevijaru Vida Omišljanina". *Nova Istra* 5/2: 44–57.

ON MAJA, JOB AND BEES

While marking the 100th anniversary of the birth of Maja Bošković-Stulli in 2022, I joyfully shared my memories of Maja connected to two somewhat unusual topics that marked my scholarly life: the biblical Old Testament Book of Job and cultural-animalistic themes. The paper shows how the story of St Job, i.e. its apocryphal variant, is woven into a somewhat forgotten European folk tradition, especially regarding Job's patronage of musicians. The analysis focuses on the Slovenian folk tradition of St Job, whose patronage of music is visible today on the front panels of beehives (*panjske končnice*), a specific Slovene folk-art heritage that highlights Job's patronage of bees and beekeepers, which is little known in the entire European folk tradition of St Job. The paper provides an overview of the depictions of St Job identified thus far on wooden front panels of beehives and kept in Slovenian museums. We classified them into seven groups according to the groupings of characters they contain (Job, woman, musicians). A new depiction is added to the existing ones, revealed to the public for the first time in this paper; a panel which Maja Bošković-Stulli entrusted me with to describe it one day. In the interpretation of this beehive panel, we primarily focused on its philological-folkloristic aspect, with an inevitable reference to its iconographic aspect in the context of the connection of Job's patronage with music and musicians, and especially with bees, as a specific Slovenian cultural-animalist link of St Job, music and beekeeping.

Keywords: Maja Bošković-Stulli, bee, Job, beehive, musicians